

*Валігура О. Р.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри східної філології**Київського національного лінгвістичного університету**Костанда І. О.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри китайської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

ФОНЕТИЧНА КОДИФІКАЦІЯ: КОДИФІКАТОРИ В КОНТЕКСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ДАВНЬОКИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу процесів фонетичної кодифікації та стандартизації. Методологічно важливим у дослідженні є положення про те, що фонетична кодифікація давньокитайської мови була необхідна для уніфікації вимови, що є головним фактором успішної комунікації. Давньокитайська мова сформувала свою оригінальну систему фонетичної кодифікації, до якої входили словники з транскрипцією ієрогліфічного знака, словники рим та таблиці римування, окрім цього, носіями фонетичної кодифікації виступають діалекти стародавнього та сучасного Китаю. Стандартизація фонетичної системи китайської мови проходила складні етапи формування під впливом історичних, культурологічних та соціальних факторів. Авторка статі наочно демонструє, що комплексний аналіз процесів стандартизації вимови та фонетичної кодифікації давньокитайської мови, а також кодифікаторів та механізмів фонетичної кодифікації давнього Китаю є важливим для мовної реконструкції давньокитайської мови, що може надати цінну інформацію про напрями розвитку та пояснити мовні феномени сучасної китайської мови. Розгляд процесів фонетичної кодифікації у діахронічному аспекті, тобто в історичній послідовності розвитку фонетичних явищ та процесів їх кодифікації проходить у контексті аналізу мовної ситуації в Китаї та історичного розвитку фонетичної кодифікації; розгляду літератури, яка є носієм фонетичної кодифікації; дослідження історії розвитку механізмів фонетичної кодифікації у давньокитайській мові. Запропонований у статі діахронічний формат дослідження з'ясовує той аспект, що фонетична кодифікація, з одного боку, залежала від впливу вже сформованої мовної ситуації (діалекти, ієрогліфічна писемність та ін.) та зафіксована джерелами-кодифікаторами, які відображали синхронічний етап у розвитку мови, а з іншого – змінювалась під впливом історичних та соціальних факторів.

Ключові слова: фонетика, класифікація, кодифікатор, кодифікація, стандартизація мови.

Постановка проблеми. Кодифікація – це одне з головних понять у дослідженні проблеми уніфікації та стандартизації мови. У процесі кодифікації досліджуються та фіксують норми всіх мовних рівнів: фонетичного, лексичного, синтаксичного, стилістичного та ін. Кодифіковані норми стають основою літературної мови. Щодо фонетично відповідного використання мови, то воно регулюється фонетичними нормами, знання яких необхідне для успішної комунікації. Фонетика як предмет є дуже

важливим розділом лінгвістики, оскільки розташування звуків у визначеному порядку утворює конкретні лексичні та граматичні значення, а у разі порушення прийнятої послідовності руйнуються і змістові зв'язки, що призводить до беззмістовного звучання. Традиційно початок дослідження звуків мови та виникнення фонетики відносять до Індії VI століття до н.е.

Оскільки літературна вимова кожного народу та кожної епохи має свої властивості, зафіксовані у кодифікаторах – джерелах, що виступають носіями мовної кодифікації певного історичного проміжку, то, відповідно, система кодифікаційних механізмів та їх функціонування є центром уваги нашого дослідження давньокитайської мови. Водночас у вітчизняних лінгвістичних розвідках відсутній опис процесів кодифікації та кодифікаторів давньокитайської мови.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу процесів стандартизації вимови та фонетичної кодифікації давньокитайської мови, а також кодифікаторів та механізмів фонетичної кодифікації Стародавнього Китаю. Детальний розгляд механізмів фонетичної кодифікації, етапів їх формування виявить важливість фонетичних аспектів для загального розвитку китайської мови та культури. Комплексний аналіз аспектів фонетичної кодифікації давнього Китаю потрібен також для наочної демонстрації оригінальності та унікальності китайської філологічної традиції, виявлення важливості ідеї наступності для формування та розвитку китайської мови.

З огляду на відсутність подібних наукових розвідок у вітчизняному мовознавстві виникає необхідність проведення такого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у розвиток фонетики як підрозділу загальної лінгвістики зробили С. Малишева, О. Рогальова, Кр. Найроп, С.К. Боянус, Ю.Н. Здорікова, С.М. Кузьміна, Д.Н. Ушаков, В.П. Чернишев, Р.О. Шор, Л.В. Щерба, П.И. Лебедев-Полянській, І.Л. Маца, І.М. Нусінов, В.М. Фріче, Г. Малаголі, Г. Міхаеліс, П. Пассі, В. Війтор, Т. Сіебс, Д. Джонс, М. Граммонт, М. Трайте, Ф. Мартінон, Б. Карлгрен, А. Масперо, У. Бакстер, Хуан Дяньчен, С.А. Старостін [1], Пань Юньжун, М.В. Крюков, Хуан Шуїн, І.С. Гуревич, И.Т. Зограф, Люй Шусян, С.Е. Яхонтов, Ван Лі, Сян Сі, Чжоу Цзумо. Дослідженнями особливостей китайської лексикографічної традиції займалися Н.Ф. Алефіренко, А.Н. Баранов, Л.А. Введенська, В.І. Горелов, В.А. Звєгінцев, В.С. Кім, Б.Г. Фаткулін, Х. Касарес, В.А. Козирев, В.Д. Черняк,

В. Соколов, М.В. Софронов, Р.М. Цейтлін та ін. Однак досліджень, присвячених процесам кодифікації стилістики мов *веньянь* та *байхуа*, нами не було помічено.

Мета статті. Метою цієї наукової розвідки є дослідження процесів фонетичної кодифікації та детальний розгляд механізмів фонетичної кодифікації, відображених у збережених джерелах-кодифікаторах; функціональних стилів мов *веньянь* та *байхуа* та процесів стилістичної кодифікації давнього Китаю. У рамках цього дослідження насамперед ми розглядаємо стандартизацію мов *веньянь* та *байхуа* у діахронічному аспекті, тобто в історичній послідовності розвитку фонетичних явищ та процесів їх кодифікації.

Виклад основного матеріалу. Китайська мова пройшла довгий шлях нормалізації та стандартизації письмових та розмовних форм мови, не останню роль у цьому відіграв факт наявності великої кількості діалектів різного ступеню подібності. Існування діалектів, з одного боку, уповільнювало формування єдиної національної мови, а з іншого – через взаємодію та взаємовпливи діалектів збагачувалися та розвивалися самі діалекти, що впливало на формування єдиної державної мови. КНР відрізняється полікультурним та поліетнічним складом населення, у країні офіційно визначено 56 національностей, але більшість населення (91,6 % населення або 1,2 млрд жителів) належать до національності хань, вони говорять китайською мовою, або *ханьською мовою* (汉语) – традиційна назва китайської мови), китайська мова *путунхуа* (普通话) є засобом міжнаціонального спілкування в КНР [2]. Відповідно до класифікації, представлені в атласі мов Китаю, китайська мова включає в себе 10 основних діалектів: *гуаньхуа* / північні діалекти (官话), *у* (吴语), *мін* (闽语), *гуандунський / кантонський* (粤语), *сян* (湘语), *цзянсіський* (赣语), *хакка* (客家话), *аньхойський* (徽语), *пін* (平语) і *цзинь* (普语) [3]. Частіше виділяють лише перші сім груп, а останні три відносять до діалектних підгруп. Найбільшою діалектною групою є *гуаньхуа* (охоплює близько 70 % всієї території КНР) [4, с. 150]. Різноманіття діалектів змусило уряд КНР, з одного боку, запроваджувати одну мову для міжнаціонального спілкування (поширення *путунхуа* серед населення Китаю стало одним із ключових завдань мовної політики КНР), а з іншого боку, шукати компроміс між функціонуванням *путунхуа* та іншими мовами, існуючими на території КНР [5]. Діалекти китайської мови розрізняються між собою на всіх рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному. Донедавна вважалося, що головним з аспектів відмінності виступає фонетика, саме тому головним предметом дослідження і китайських, і іноземних дослідників були фонетичні особливості окремих діалектів та діалектних груп. Проте, за даними сучасних досліджень [6], відмінності, не менш вагомими, існують також і в граматиці, і в лексиці діалектів. Основою лексики китайських діалектів є давньокитайська мова, однак з історичними змінами діалектна лексика поповнювалася від контактів з мовами сусідніх народів. Південні діалекти зберігають багато стародавньої лексики, а в приморських діалектах у, *юе*, *мін*, а також у прикордонних діалектах північного сходу трапляються прямі запозичення з іноземних мов. Подібність діалектів традиційно оцінюється за ступенем взаєморозуміння їх носіїв під час прямого спілкування. Як засіб усного спілкування діалекти китайської мови ще з давніх часів ускладнювали пряме спілкування та процеси формування єдиної державної мови [5]. Одним із головних шля-

хів подолання труднощів спілкування в загальнодержавному або регіональному масштабі виступало ієрогліфічне письмо. Головним чинником мовної єдності Китаю виступала не усна, а письмова мова. Так, мовна політика середньовічного Китаю головним чином була спрямована на уніфікацію ієрогліфічної писемності. У процесі уніфікації мовних знаків проходила і фонетична уніфікація: під час читання класичних ідеологічних текстів уголос уніфіковувались і стандартизовані ієрогліфи зі складу цих текстів. Тож для читання класичних текстів (а ці тексти було записано уніфікованими знаками) завжди існувало «правильне читання», або «літературна вимова» ієрогліфів. Це читання не було однаковим для всієї країни, проте воно значною мірою відрізнялося від діалектних читань. Уніфікованою літературною вимовою володіли ті, хто отримав класичну традиційну освіту. Літературні читання однакових ієрогліфічних знаків у різних діалектах різні не тільки тому, що вони належать до певної діалектної групи, але ще й тому, що вони відображають стандартні читання різних історичних епох. Нині літературні читання представлені практично у всіх діалектах сучасної китайської мови. Ці читання є історичною формою взаємодії загальнодержавної норми читань ієрогліфічних знаків з їх вимовою на різних діалектах. З початку ХХ століття статусу державної національної мови набула мова *байхуа* (заснована, загалом, на діалектах *гуаньхуа*). Її вимова базується на фонетиці пекінського діалекту, але за своїми граматичними і лексичними характеристиками *байхуа* ніколи повністю не збігалася ані із загальнодержавною письмовою мовою *веньянь*, ані з жодним діалектом китайської мови. Сучасна китайська мова *путунхуа* успадкувала ієрогліфічну писемність традиційного писемної мови *веньянь*, проте граматичний, лексичний та фонетичний складники значною мірою належать *байхуа*. [7]. Оскільки фонетична кодифікація мови – це за обставин мовної ситуації в стародавньому Китаї насамперед дослідження усної стандартизованої вимови та мови, то доречним є розгляд «розмовної мови чиновників» (官话), яка вплинула на формування фонетичної норми *байхуа*, а пізніше і *путунхуа*. Більшість китаєзнавців відзначають період XII-XIII-XIV ст. як перехід на розмовну норму північних діалектів і введення в письмовий ужиток *байхуа* замість *веньянь* [8; 9, с. 26-28; 10, с. 86-88].

Централізація Китаю відбулася у III ст. до н. е. за династії Цінь (秦朝, 221-206 рр. до н. е.), тому потреба у формуванні уніфікованої усної мови виникає ще з того часу. З часів першого об'єднання Китаю до початку ХХ ст. територія держави розширилася в десятки раз, а лінгвістичні зміни проходили повільніше, ніж зміни географічних кордонів та розміру країни. Тому найбільш інтегрованою лінгвістично була північна частина Китаю, звідки розпочиналося поширення країни на північ; південь, схід та захід Китаю були набагато менше лінгвістично інтегрованими. За часів китайської імперії влада була сильно централізованою, тому більшість чиновників у період своєї державної служби повинні були приїжджати до столиці. Столиця, окрім міста проживання імператора та двору, а також законодавчого уряду, виконувала функції культурно-просвітницького центру – всі ці аспекти зумовили престиж столичного розмовного діалекту, носіями столичного діалекту за межами столиці були чиновники.

Столицею Китаю починаючи з кінця XIV ст. майже весь проміжок часу (до сучасності) був Пекін. Пекінський діалект формувалася під впливом локальних північних діалектів, пись-

мовою *веньянь*, а також іноземних лінгвістичних компонентів (здебільшого вплив монгольської мови та інших мов кочових народів). Після встановлення влади маньчжурської династії Цін (清, 1636-1912 рр.) важливість пекінського діалекту збільшилася, оскільки військові і цивільні чиновники-маньчжури не володіли ніякими іншими діалектами китайської мови. А отже, всі зазначені вище екстралінгвістичні фактори значно підняли суспільний престиж пекінського діалекту – *гуаньхуа* (北京話). Проте слід зауважити, що *гуаньхуа* – мова чиновників – не збігалася повністю з пекінським просторіччям [11, с. 52].

Вимову *гуаньхуа* викладали у школах і для дітей вищих сановників країни, і для дітей із сімей, що належать «війську восьми знамен» (маньчжурський принцип адміністративного поділу). У школах фонетика *гуаньхуа* через визначення читання ієрогліфу у фонетичному словнику засобом *фаньцзе* (反切), загалом читання ієрогліфів на *гуаньхуа* було близьким до пекінського просторіччя, але все ж мало відмінності, за якими можна було визначити рівень освіченості людини [11, с. 56].

Слід виділити такий важливий момент у розвитку *гуаньхуа*: ані граматика, ані лексика *гуаньхуа* не були описані спеціально, тобто не були кодифіковані. Тому не існувало стандартного опису ані *гуаньхуа*, ані просторічного пекінського діалекту. За винятком корінних жителів Пекіну, *гуаньхуа* не була рідною мовою для інших жителів Китаю, це стало причиною того, що з'явилися різні варіації вимови і, як наслідок, різні варіації *гуаньхуа*. Такі варіанти *гуаньхуа* мали назву «ланцінь «блакитні гуаньхуа»» (藍青官話) і були за своєю природою сумішшю *гуаньхуа* з різними діалектами: так, наприклад, міг бути шаньсійський, сичуанський, хейбейський і т. д. Таким чином, *гуаньхуа* був соціальним діалектом, який використовували переважно чиновники та освічені люди [11, с. 54].

Однак не всі чиновники цінського Китаю володіли *гуаньхуа*: поширеним явищем було те, що чиновники з південних провінцій (найчастіше Фуцзянь (福建) і Гуандуна (廣東省)) володіли погано або взагалі не володіли *гуаньхуа*. Імператор Іньчжень (胤禛, 1723-1735 рр.) розгнівався, коли під час аудієнції чиновник із провінції Фунзянь не зрозумів звернених до нього слів імператора. Для того, щоб уніфікувати промову державної мови, імператор Іньчжень наказав відкрити спеціальні школи стандартної вимови у південних провінціях Китаю, найбільше у провінціях Фуцзянь і Гуандун, діалекти яких сильно відрізнялися від пекінського *гуаньхуа* [12, с. 190]. Проте імператор Іньчжень і його чиновники помилково вважали, що з появою шкіл з вимови *гуаньхуа*, розмовна мова по цілому Китаю стане стандартизованою. Однак цей, так би мовити, експеримент не був вдалим, що засвідчило те, що граматична та лексична будова діалектів не схожа на граматичну і лексичну систему *гуаньхуа*. Тому уніфіковану стандартизовану міжнародною письмовою мовою в Китаї лишився *веньянь*, а розмовним стандартом – *гуаньхуа*. Школи правильної вимови проіснували до кінця XIX ст. В епоху реформ у Китаї наприкінці XIX ст. в петиціях до уряду можна було прочитати пропозиції надати *гуаньхуа* статусу національної мови Китаю та використовувати його не лише як мовний, але й як письмовий стандарт. У 1870 р. Міністерство освіти цінського Китаю вирішує прийняти перший в історії країни проект викладання промови *гуаньхуа* в середній школі. У процесі обговорення цього законопроекту член Дорадчої палати Цзянь Цянь запропонував для *гуаньхуа* нову назву – гоюй (国语, «державна мова»). Під час обгово-

рення було вирішено почати з уніфікації та запровадження стандартизованої вимови по всій країні. 15 лютого 1913 року Міністерством освіти було скликано конференцію зі створення та запровадження китайського алфавіту з метою вироблення єдиної транскрипції вимови. На конференції були визначені фундаментальні засади стандартизованої вимови і затверджено перший китайський алфавіт «чжуїнь цзімо» (注音字母). Таким чином, запровадження норм державної мови почалося із запровадження фонетичних норм. Проте спроби визначити фонетичні норми та кодифікувати їх спостерігалися протягом усіх етапів розвитку китайської мови, тому доречним видається освітити етапи змін та розвитку, або, іншими словами, періодизацію китайської мови, з метою детального аналізу етапів становлення та формування фонетичної системи китайської мови та засобів її кодифікації [12].

Основним критерієм в систематизації та дослідженні етапів розвитку та змін китайської мови був фонетичний критерій. Оскільки китайська мова – це мова з ідеографічною писемністю, яка не відображає звучання слова, то проведення фонетичних досліджень було проблематичним. Фонетика як галузь лінгвістики почала досліджуватися у стародавньому Китаї в III ст., а це досить пізно, якщо порівнювати з іншими галузями лінгвістичних учень (лексикологією, стилістикою, лексикографією та ін.). Проте вже починаючи з III ст. фонетика стає провідним напрямом лінгвістичних досліджень стародавнього Китаю. Інтерес до фонетики був зумовлений появою в Китаї наприкінці династії Східна Хань (東漢, 25-220 рр.) буддизму, який приніс із собою знайомство з індійською алфавітною писемністю, що дало китайським філологам можливість проводити фонетичний аналіз слова, а також досліджувати принципи класифікації звуків [13, с. 196]. У китайській мові найважливішою фонетичною одиницею є склад. Його внутрішня побудова підлягає певним правилам. Склад ділиться на дві основні частини – початкову і кінцеву, або ініціаль та фіналь. Фіналь може бути простою та складною. Так, наприклад, у складі нуань (nuan), звук -н (n) – це ініціаль, а -уань (-uan) – це складна фіналь [5, с. 99-100]. Однак у традиційній китайській філології через принципи віршування існував інший розподіл складу. Так, у складі також виділялася ініціаль та фіналь, але виділялося три головних складники: ініціаль, медіаль та фіналь. Розглянемо наведений вище приклад: фіналь нуань (nuan) розподіляється на три компоненти: -н (n) – ініціаль; -у (u) – медіаль (韻頭); -а (a) – фіналь (韻腹) та -нь (n) – кінцівка рими (韻尾) [11, с. 32]. Для римування також було важливим, чи був склад відкритим (відносився до рими відкритого складу 阴声韵), чи закінчувався на носові – m, – n, – η (рима закритого складу 阳声韵), чи мав у складі фіналі глухий вибуховий приголосний – p, – t, – k («рима вхідного тону» (入声韵)) [11, с. 34].

Ще одним фактором, який посприяв розвитку фонетичних студій, було надання літературі взагалі і поезії зокрема безпрецедентно високого статусу за династії Хань (漢朝, 206 р. до н.е.-220 р. н.е.) та періоду Трицарства (三國時代, 220-280 рр.). Розвиток поезії, поява теоретичних праць із віршування викликали потребу у вивченні особливостей складового римування та виділенні й аналізі системи тонів.

Ідеографічний тип писемності є перешкодою для передачі фонетичної оболонки ієрогліфа: звучання ієрогліфа або взагалі не представлено при написанні або представлено дуже посередньо через використання фонетика (графічного елемента, який

трапляється у складі ієрогліфічних знаків і вказує на звучання ієрогліфа). Але головна проблема у використанні фонетиків для кодифікації звучання ієрогліфів була в тому, що переважна частина знаків не мала у своєму графічному складі такого елемента [13, с. 102].

Першим словником, у якому підіймалися питання фонетичної кодифікації ієрогліфів, був «Шовень цзецзи» («说文解字» «Коментарі простих і пояснення складних ієрогліфів»), який на початку I ст. створив Сюй Шень (许慎, 58-148 pp). Словник налічував близько 10 тис. ієрогліфів, які було зображено стилем мала печатка (小篆), надавалося значення кожного знаку та пояснення графічної структури. Ієрогліфічні знаки було поділено на дві групи: прості (піктографічні) знаки 文 і складні знаки 字. Прості знаки – це неподільні графічні елементи, які вживалися як самостійно, так і в складі складних знаків. Прості знаки виконували у формуванні складного знаку дві функції: семантичну (вказували на значення ієрогліфу) і фонетичну (як засіб передачі, інколи приблизно, читання знаку). Але найголовнішим для процесів фонетичної кодифікації було те, що у словнику «Шовень цзецзи» вперше зустрічався засіб передачі читання одного ієрогліфа через інший, тобто омонім. Наприкінці правління династії Хань філологом Лю Сі (刘熙, ?-? pp.) був створений словник «Ши Мін» («释名», «Роз'яснення імен»), в якому також використовувався як основний спосіб передачі читання ієрогліфа через омонім 读若: «А читається як В». Спосіб читання ієрогліфів в інших філологічних працях називався *чжи інь* (直音, «пряме уподібнення») [11, с. 136]. Його формула більш проста «А має читання В». Як вже зазначалося вище, наприкінці династії Східна Хань китайські філологи через розвиток буддиського вчення отримали можливість ознайомитися з індійською алфавітною писемністю. Знання про фонетичне письмо надали поштовх для розроблення нового методу читання ієрогліфів, який би максимально точно передавав звучання. У працях китайських філологів починаючи з кінця III ст. регулярно використовується новий метод читання – *фаньце* (反切, «розрізання»). Ян Чжитуй (颜之推, 531-597 pp.) у своїй праці «Янши цзясюнь. Інці» («颜氏家训·音辞», досл. «Сімейні трактування родини Ян. Фонологія») написав: «Сунь Шу дійсно створив «Значення звуків Ер Я», він єдина людина (часів) кінця (правління) династії Хань, яка пізнала протиставлення (звучання) мови. Вже у часи династії Вей, цей засіб став широко розповсюдженим» («孙叔然创《尔雅音义》, 是汉末人独知反语。至于魏世, 此事大行») [6, с. 364]. Нащадки використали запроваджену (孙叔 кінець правління династії Хань- період Трицарства) у праці «Ер Я інці» («尔雅音义», досл. «Значення звуків Ер Я») систему передачі читання. Сам метод «розрізання» виглядав так: читання невідомого ієрогліфа позначалося за допомогою двох інших, читання яких, як вважалося, було відомим читачу, тож початковий приголосний складу (ініціал) позначав перший ієрогліф, а кінець складу (фіналь) позначав другий ієрогліф. Перевагою цього новаторського методу було те, що з'явилася можливість за допомогою невеликої кількості добре відомих ієрогліфів описати читання будь-якого знаку китайської писемності.

Наступний період у розвитку засобів фонетичної кодифікації розпочався за часів Шести династій (六朝, 220-589 pp.): у цей час продовжується робота, розпочата ханьськими філологами з коментувань класичних текстів. Однак у коментарях цього періоду увага приділялася не лише змісту ієрогліфів, але й їх читанню. Дослідження у галузі читання стародавніх ієро-

ліфів сприяло розробленню першого опису китайської мови і нової системи віршування. З'являються словники рим, котрі спочатку являли собою посібники з версифікації. На початку VII ст. вийшов фонетичний словник «Цеюнь» (切韵, досл. «Розрізання рим»). Стародавні китайські словники рим мали назву «юншу» (韵书, досл. «книга рим») та були систематизацією ієрогліфів відповідно до співвідношення звуку, рими і тону [4, с. 114]. До ключових словників слід віднести «Тан Юнь» («唐韵», «Рими династії Тан»), «Гуан юнь» («广韵», повна назва «大宋重修广韵», досл. «Розширений та виправлений словник рим Великої династії Сун»), «Ци Юнь» («集韵», досл. «Зібрання рим»), «Гуцзін юнхуі цзюйяо» («古今韵会举要», досл. «Збірка ключових аспектів стародавніх та сучасних рим»), «Хунву Чжен-юн» («洪武正韵», досл. «Правильні рими Хунву»), «Іньюнь чаньчжен» («音韵阐微», досл. «Фонетичні пояснення рими»), «Цілін чженюнь» («词林正韵», досл. «Ліс офіційних рим»), «Циюнь цзяньбень» («词韵简编», досл. «Скорочене зібрання основних рим») [6, с. 382].

Джерела, які кодифікували давньокитайську мову (завдяки чому стало можливим відновлення фонологічної системи давньокитайської мови), можна розділити на декілька видів:

1. Діалекти китайської мови. Натепер досліджені фонологічні системи численних китайських діалектів, які сильно відрізняються за ступенем архаїчності. Лексичний аналіз сучасних китайських діалектів (крім діалектів групи Мін) показує, що вони розійшлися в VII або VIII ст. Хронологічно це датування у цілому збігається з процесом політичної уніфікації Китаю в VI-VIII ст., за правління династії Суй (隋朝, 581-618 pp.) і Тан (唐朝, 618-907 pp.). Більшість сучасних китайських діалектів походить саме з мов періоду правління династій Суй і Тан. Діалекти у і *сян* здебільшого зберегли старі ініціали: p, p', b, b'; t, t', d'; k, k', g'; ts, ts', dz' і т.д., а кантонський, *амой* і *хакка* краще інших зберегли старі прикінцевоскладні приголосні: -m, -n, -ng, -p, -t, -k. [11, с. 73]

Тому поезія епохи Танської династії, наприклад таких авторів, як Лі Бо (李白, 701-762 pp.) і Ду Фу (杜甫, 712-770 pp.), набагато краще римується при читанні кантонським діалектом, ніж північними. Серед сучасних китайських діалектів окремою групою йдуть діалекти Мін. Відгалуження протомінського від інших китайських діалектів датується III-IV ст. (на основі лексикостатистики). Таким чином, порівняльно-історичний метод дає можливість реконструювати протомінську фонетичну систему і порівняти отриману модель з фонетичною реконструкцією системи середньокитайської мови, що, у свою чергу, надає відсутній матеріал для відновлення пізньодавньокитайської фонологічної системи [14].

2. Словники рим, фонетичні таблиці цього періоду. У словниках рим всі ієрогліфи були розбиті за принципом римування їх прочитання між собою. В одну риму (韻 юнь) таким чином потрапляли склади з однаковим голосним, кінцевим приголосним і тоном. Фонетичні таблиці (найбільш ранні з відомих – «Юнь цзін» (韻鏡), які відносять, мабуть, до другої половини VIII ст.) є спробою середньокитайських філологів класифікувати і систематизувати інформацію щодо середньокитайських складів і рим. У таблицях по горизонтальній осі розташовані початкові приголосні, по вертикальній – рими. На перетині рядків проставляється ієрогліф, читання якого має даний початковий приголосний і належить до даної рими. Фонетичні таблиці містять детальну класифікацію всіх елементів середньокитайського

складу – ініціалів, медіалів, фіналів і тонів. Аналіз середньокитайських словників рим і фонетичних таблиць дозволяє виділити набір фонологічних одиниць середньокитайської мови і встановити їх дистрибуційні відносини. Однак для фонетичної інтерпретації необхідне звернення до сучасних діалектів, фонологічна система кожного з яких виводиться із середньокитайської. Шляхом аналізу рим можливо реконструювати голосні і кінцеві приголосні, а також тони відповідних давньокитайських читань. Комплексний аналіз фонетики в складі фоноідеограм, аналізу діалектного прочитання, результатів аналізу давньокитайської системи рим – усе разом надає можливість створити достовірну реконструкцію фонологічної системи давньокитайської мови початку I-го тисячоліття до н. е. [12].

3. Словники із системою прочитання фаньце (反切). Уперше *фаньце* застосував Сунь-Янь (він же Шу-Жань, або Сунь-Шуянь). Ян Чжитуй (颜之推, 531-591 pp.) у своїй праці «Янши цзясюнь. Ін цзі» («颜氏家训·音辞», досл. «Сімейні трактування родини Ян. Фонологія») написав: «Сунь Шу дійсно створив «Значення звуків Ер Я», він єдина людина (часів) кінця (правління) династії Хань, яка пізнала протиставлення (звучання) мови. Вже у часи династії Вей, цей засіб став широко розповсюдженим» («孙叔然创《尔雅音义》, 是汉末人独知反语. 至于魏世, 此事大行»). Насадки використали запроваджену (孙叔) у праці «Ер Я ін і» («尔雅音义», досл. «Значення звуків Ер Я») систему передачі читання. У ряді лексикографічних робіт і наукових праць з екзегези використовується система читання *фаньце*, наприклад: «Цзіндянь шивень» («经典释文» досл. «Класична інтерпретація тексту»), «Цзі юнь» («集韵», досл. «Збірка рим»), «Чусюе цзі» («初学记», досл. «Нотатки для початку навчання»), «Цзіншу ін і» («晋书音义», досл. «Значення звуків Цзінської писемності»), «Ши цзін чжен і» («诗经正义», досл. «Правильне значення Ши цзін»), «Вень сюань» («文选», досл. «Вибрані твори»), «Тайпин Юйлань» («太平御览») (北齐颜之推《颜氏家训·音辞》说:《孙叔然创《尔雅音义》, 是汉末人独知反语. 至于魏世, 此事大行»). [6, с. 400]

4. Фонетичні запозичення. Особливо цінним у фонетичній інтерпретації середньокитайської фонологічної системи є матеріал старих китайських запозичень з японської, корейської та в'єтнамської мов.

5. Існує цілий ряд допоміжних джерел – іншомовні транскрипції, дані китайської лексикографії, дані споріднених мов, які можуть бути використані для верифікації та уточнення реконструкцій як давньокитайської, так і середньокитайської мовної ситуації.

Висновки. *Веньянь* – загальнодержавна письмова мова, яка не ставила першочерговим завданням кодифікувати фонетичну систему. Ця мова використовувала уніфіковані ієрогліфічні знаки, які можна було прочитати на будь-якому діалекті. *Байхуа* – загальна назва для розмовної мови, з'явилася в XI ст. під час остаточного розділення *веньянь* та розмовної мови. Основою мови *байхуа* був північний (столичний) розмовний стандарт, але існували різні регіональні різновиди *байхуа*. Для вироблення єдиного державного мовного стандарту та для забезпечення комунікації між представниками різних регіонів та діалектних груп використовувався *гуаньхуа*, до якого не застосовувалася письмова фонетична кодифікація. Що стосується головних джерел, в яких зберігалася фонетична кодифікація, то до них слід віднести такі: діалекти китайської

мови, словники рим та таблиці рим, словники з використанням транскрипції. Що стосується ключових праць, присвячених фонетичній кодифікації, то до них слід віднести такі: «Шовень цзеци» («说文解字» «Коментарі простих і пояснення складних ієрогліфів»), «Цзіндянь шивень» («经典释文» досл. «Класична інтерпретація тексту»), та ін. Праці, носії фонетичної кодифікації дозволяють достовірно реконструювати фонетичну систему різних історичних періодів давнього Китаю. Фонетична кодифікація та реконструкція з використанням праць носіїв кодифікації, первісного звучання ієрогліфів у Давньому Китаї більшою мірою були необхідні для екзегези стародавніх текстів, ніж для дослідження розвитку мови та мовних змін.

Література:

1. Старостин С. А. Реконструкция древнекитайской фонологической системы. Москва: Наука, 1989. 732 с.
2. Завьялова О.И. Китайские диалекты и современное языкознание в КНР. *Вопросы языкознания*. 2009. № 6. С. 102–108.
3. 曹志耘. 汉语方言地图集. 上海: 商务印书馆, 2008. 1212 с.
4. 马伯乐著, 聂鸿音译. 代长安方言考. 北京: 中华书局, 2005. 215 с.
5. 李玉明. «中国语言规划论». 长春: 东北师范大学出版社, 2005. 358 с.
6. 王力. 汉语史稿. 北京: 中华书局出版社, 2009. 714 с.
7. 唐作藩. 汉语音韵学常识. 上海: 上海教育出版社, 1959. 92 с.
8. Гринин Л.Е. Методологические основания периодизации истории. *Философские науки*, № 8, 2006. С. 117-123.
9. Яхонтов С.Е. Древнекитайский язык. Москва: Наука, 1965. 115 с.
10. Яхонтов С.Е. История лингвистических учений. Древний мир Ленинград: Наука, 1980. 257 с.
11. 李荣. 切韵音系. 北京: 科学出版社, 1956. 192 с.
12. 王登峰. 重拾中华经典. 复兴中华文化]. *语文建设*, № 7-8, 2008, С. 276-299
13. 黄典诚. 汉语语音史. 合肥: 安徽教育出版社, 1993. 262 с.
14. Maspero H. Le dialecte de Tch'ang-ngan sous les T'ang. Paris: Imprimerie d'Extrême-Orient, 1920. 124 с.

Valihura O., Kostanda I. Phonetic codification: codifiers in the context of old Chinese language standardization

Summary. The article is devoted to the analysis of the processes of phonetic codification and standardization. Methodologically important in the study are the principles that the phonetic codification of the ancient Chinese language was necessary for the unification of pronunciation, is the main factor in successful communication. Ancient Chinese speech formed its original system of phonetic codification, which included dictionaries with transcription of a hieroglyphic sign, rhyme dictionaries and rhyme tables, in addition, dialects of ancient and modern China are carriers of phonetic codification. The standardization of the phonetic system of the Chinese language went through difficult stages of formation under the influence of historical ones. cultural and social factors. The author of the floor clearly demonstrates that a comprehensive analysis of the processes of standardization of pronunciation and phonetic codification of the ancient Chinese language, as well as the codifiers and mechanisms of the phonetic codification of ancient China, is important for the linguistic reconstruction of the ancient Chinese language, can provide valuable information about the directions of development and explain the linguistic phenomena of the modern Chinese language. Consideration of the processes of phonetic codification in the diachronic aspect, that is, in the historical sequence of the development of phonetic phenomena and the processes of their codification, takes place in the context of the analysis of the linguistic

situation in China and the historical development of phonetic codification; consideration of the literature, which is the carrier of phonetic codification, studies of the history of the development of mechanisms of phonetic codification in the ancient Chinese language. The proposed semi-diachronic research format clarifies the aspect that phonetic codification,

on the one hand, depended on the influence of the already existing language situation (dialects, hieroglyphic writing, etc.) on the other hand, it changed due to the influence of historical and social factors.

Key words: phonetics, classification, codifier, codification, language standardization.